

Filozoficzne
reminiscencje

książkę dedykuję synowi Michałowi

Krzysztof Śleziński

Filozoficzne reminiscencje

Część pierwsza

Kraków-Cieszyn 2016

Copyright © by Krzysztof Śleziński, 2016
Copyright © by Uniwersytet Śląski w Katowicach, 2016

Recenzja naukowa
dr hab. prof. PAN Wiesław Wójcik

Publikacja sfinansowana przez Uniwersytet Śląski w Katowicach

Korekta
Monika Kucab

Opracowanie graficzne i dtp, projekt okładki
Tomasz Sekunda

Zdjęcie na okładce
Zdjęcia pochodzą z domeny publicznej:
© Jastrow, C messier, BjörnF~commonswiki, V85, Accurimbono

Wydanie I

ISBN 978-83-65432-38-4

Wydawnictwo «scriptum»
Tomasz Sekunda
tel. 604 532 898
e-mail: scriptum@wydawnictwoscriptum.pl

www.wydawnictwoscriptum.pl

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział I	
Między mitem a logosem	11
1. Uniwersalność myślenia filozoficznego wyłaniającego się z mitu	11
2. Mity i ich rola w pojmowaniu człowieka i otaczającej go rzeczywistości	18
2.1. Demitologizacja zjawisk przyrody	20
2.2. Odejście od mitycznego opisu życia ludzkiego	24
3. Pierwsze próby myślenia filozoficznego	26
4. Życie rozumne dążeniem do prawdy i dobra	32
5. Platon i odkrycie rzeczywistości ponadmysłowej	38
5.1. Główne kwestie platońskiej myśli	38
5.2. Poszukiwanie metod poznawania rzeczywistości	43
5.3. Etapowość zdobywania wiedzy o rzeczywistości	48
6. Arystotelesowski system wiedzy filozoficznej	58
6.1. Metafizyka, fizyka i nauki teoretyczne	60
6.2. Filozofia praktyczna	65
6.3. Logika	71
7. Gimnazjony miejscem uprawiania filozofii	75
8. Szkoły myśli etycznej epoki hellenistycznej	76
8.1. Epikureizm	79
8.2. Stoicyzm	82
8.3. Sceptycyzm	85
9. Zmierzch filozofii antycznej	88

Rozdział II

Filozofia w czasach myślenia religijnego	91
1. Schyłek filozofii starożytnej i Ojcowie Kościoła	91
1.1. Synkretyczna filozofia żydowsko-grecka	93
1.1.1. Filon z Aleksandrii	93
1.1.2. Plotyn	95
1.2. Patrystyka	99
1.2.1. Święty Augustyn	100
1.2.2. Pseudo-Dionizy Areopagita	106
2. Filozofia doby średniowiecza	112
2.1. Relacja rozumu do wiary i dowody na istnienie Boga	112
2.1.1. Relacja rozumu do wiary	113
2.1.2. Drogi dowodzenia istnienia Boga	115
Dowód ontologiczny św. Anzelma z Canterbury	116
Kosmologiczne argumenty dotyczące istnienia Boga	117
2.2. Spór o uniwersalia	117
2.3. Filozofia człowieka	119
2.4. Filozofia arabska	122
2.5. Filozofia żydowska	128
2.6. Mistycy średniowieczni	129
Święty Bernard z Clairvaux	129
Wilhelm z Saint Thierry	132
Hugon ze Świętego Wiktora	133
Ryszard ze Świętego Wiktora	134
Mistrz Eckhart i mistyka XIV wieku	135
2.7. Scholastyka	138
2.8. Święty Tomasz z Akwinu – szkoła dominikańska	142
2.9. Święty Bonawentura – szkoła franciszkańska	157
2.10. Jana Duns Szkota system filozofii scholastycznej	165
2.11. Filozofia społeczna z elementami historiozofii	169
2.12. Filozofia przyrody	178
Podsumowanie – wybrane problemy filozofii klasycznej	183
Bibliografia	189
Indeks osób	199

Wstęp

Kiedy kroczymy drogami myśli wytyczonymi przez filozofów, zdumiewa nas głębia refleksji towarzysząca pierwszym próbom zrozumienia fundamentalnych problemów, którymi człowiek jest nieustannie zainteresowany. Już w starożytnej Helladzie, w Delfach na architrawie świątyni wyryto napis *gnothi seauton* (γνώθι σεαυτόν), który – jak się okazuje – jest ciągle aktualnym wezwaniem skierowanym do każdego człowieka, aby miał odwagę poznać samego siebie. Jest to podstawowy warunek, którego spełnienie może dopiero prowadzić do rozumienia otaczającej rzeczywistości, zarówno przyrodniczej, jak i społecznej. Poznanie samego siebie staje się kluczem do odkrycia sensu i celu ludzkiego życia, do zrozumienia świata kultury i uobecnionych w nim wartości.

Każde przypomnienie dziedzictwa myśli ludzkiej jest zatrzymaniem uwagi na tym, co było interesujące i zarazem problemowe dla wcześniejszych pokoleń i co może stanowić podpowiedź, jak żyć w rzeczywistości zakłamywanej przez lansowane modele i style życia, które wprowadzają człowieka w świat konsumpcjonizmu, opanowanej przez szerzący się antyintelektualizm, odradzającą się gnozę, presję idei globalizacji, uniformizacji, korporacjonizmu czy turbokapitalizmu. Człowiek, aby uchronić się przed zagubieniem w gąszczu proponowanych nowych, „wzniosłych” idei, musi mieć czas na refleksję. Wolny czas, owo *otium*, jest niezbędnym, aby zastanowić się nad wyznaczanymi sobie w życiu celami, dokonać próby zrozumienia otaczającej nas rzeczywistości. Aby jednak zdobyć inny

punkt widzenia niż ten, który podpowiada nam współczesność, dobrze jest odnieść się do przeszłości jako źródła i inspiracji do pogłębionej refleksji dotyczącej siebie i świata.

Przedstawione w pracy wybrane zagadnienia nie dają się oddzielić od rozważań o myśleniu i poznawaniu. Oznacza to, że w całym opracowaniu przewija się nigdzie wprost nieprzedyskutowywana problematyka prawdy, która nadaje sens naszym poszukiwaniom w zrozumieniu samych siebie i otaczającej nas rzeczywistości. Całość pracy dowodzi, że różnorodne myślenie o prawdzie, chociaż naznaczone historycznością, nie narusza jej podstawowego sensu.

Mając na uwadze powyższe, w *Filozoficznych reminiscencjach* ukazuję wybrane fragmenty myśli filozofów starożytnych i średniowiecznych, które moim zdaniem nadal są inspiracją do głębszego przemyślenia fundamentalnych problemów, niemających ostatecznych rozwiązań, a jednocześnie pobudzają do krytycznego myślenia. Przedstawione w pracy treści doprowadzają do zastanowienia się nad rolą filozofii w rozwiązywaniu współczesnych problemów świata. Każdy okres rozwoju cywilizacji śródziemnomorskiej był odzwierciedleniem przyjmowanego obrazu człowieka, świata i Absolutu. Dzisiejsze poszukiwania rozumienia samych siebie są świadectwem niewystarczalności przyjmowanych współcześnie koncepcji filozoficznych. W tym względzie sięgając do przeszłości, należy podejmować próby aktualizowania licznych filozoficznych programów badawczych starożytności i średniowiecza, takich jak „realizm a idealizm”, „racjonalizm a intuicjonizm”, „sceptycyzm a intelektualizm”.

W pracy podjęto próbę uzasadnienia tezy, iż w każdym okresie czasowym przyjmowane rozumienie świata stanowi właściwe tło, z którego kultura, na określonym etapie swego rozwoju, zapożycza inspirujące ją idee. Jednocześnie każdy tworzony obraz świata wyłania się z różnych źródeł i składników danej kultury. Ważną rolę w rozumieniu świata odgrywiają elementy, które pochodzą nie tylko z analiz nauki, lecz z różnych, najczęściej milcząco i bezdyskusyjnie przyjmowanych założeń. Wypracowywane obrazy świata spełniają funkcje światopoglądowe, kształtują postawy etyczne i są źródłem życiowych motywacji.

Tytuł pracy *Filozoficzne reminiscencje* jest inspirowany średnio-wiecznymi kompozycjami dzieł, w których nie przyjmowano z góry ściśle określonego planu, lecz poddawano się grze skojarzeń tych samych słów występujących w różnych tekstach, wielu sposobom rozwiązywania problemów i przyjmowanych stanowisk w celu dogłębnego przemyślenia poszczególnych zagadnień¹. Zawarty w tytule termin „reminiscencje” należy rozumieć jako wspomnianie i towarzyszące mu refleksje dotyczące wybranych tylko filozofów, motywów ich poglądów, przyjmowanych stanowisk, wysuwanych argumentacji. W niniejszej pracy uwzględniam jedynie ten wymiar reminiscencji, który wiąże się z omawianiem i analizowaniem wybranych kwestii filozoficznych zapożyczonych z licznych źródeł, dlatego w takich sytuacjach pomijane są przypisy odwołujące się do jednego materiału źródłowego. Ma to miejsce szczególnie w tych momentach, kiedy analizowane są zagadnienia powszechnie znane filozofom.

Praca jest adresowana do szerokiej grupy odbiorców filozoficznej treści badań prowadzonych w starożytności i średniowieczu. Część pracy dotycząca filozofii średniowiecznej została rozbudowana o analizy problematyk, między innymi filozofii człowieka, filozofii społecznej, mistycyzmu, filozofii arabskiej i żydowskiej czy filozofii przyrody².

W zamierzeniu *Filozoficzne reminiscencje* są dwuetapowym przedsięwzięciem, dlatego niniejszą pracę należy traktować jako część pierwszą tego projektu.

¹ J. Leclercq, *Miłość nauki a pragnienie Boga*, tłum. M. Borkowska, Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków 1997, s. 90–93.

² W zakresie filozofii przyrody wykorzystano materiał opublikowanego wcześniej artykułu: K. Śleziński, *Geneza i recepcja Kopernikowskiej teorii heliocentrycznej*, „Studia z Filozofii Polskiej” 6 (2011), s. 121–133.

Indeks osób

- A**braham 13
Aduszkiewicz Adam 153
Alaryk (król Wizygotów) 171
Albert Wielki, św. 106, 127, 135, 158, 187
Aleksander Wielki 34, 76, 79
Aleksander z Afrodyzji 71
Aleksander z Hales 161
Alfarabi (Al-Farabi) 123, 128, 171
Ambroży z Mediolanu, św. 100, 110
Anaksagoras 38
Anaksymaner 26, 27
Anaksymenes 26, 27
Andronikos z Rodos 62
Antikyra 89
Antystenes 33, 34, 35
Anzelm z Canterbury, św. 114–117, 119, 128, 134, 138, 165
Apolloniusz z Perge 88
Archimedes z Syrakuz 88, 89, 184
Arejos Didymos 78
Arystarch z Samos 88, 184
Arystoteles 16, 22, 23, 28, 37, 39, 59–75, 77, 79, 83, 92, 96, 97, 109, 117, 123–126, 128, 136, 138–143, 156, 159, 162, 163, 166, 170, 171, 176, 178, 179, 184, 186, 187
Arystyp z Cyreny 35
Atanazy Wielski 100
Augustyn (Aureliusz Augustyn), św. 90, 98, 100–105, 114, 115, 116, 128–130, 136–138, 162, 168–170, 174, 175
Awerroes (Ibn Ruszd) 120, 123, 124, 126–128, 139, 171, 172
Awicenna (Ibn Sina) 123–125, 127, 128, 139, 166
- B**acon Robert 178
Bazyli Wielki, św. 100
Bednarek Henryk 24, 36
Benedykt Hesse 179
Benedykt z Nursji, św. 170
Berkeley Georg 118
Bernard z Clairvaux, św. 112, 119, 129–131
Bernatek Ludomir 157
Boecjusz (Boethius Anicius Manlius Severinus) 118, 135, 138, 170

- Boecjusz z Dacji 172
 Bonawentura, św. 106, 127, 129,
 145, 157–164, 168, 172,
 175–177
 Bonifacy VIII (papież) 174
 Borkowska Małgorzata 9
 Bradwardin Tomasz 178
 Brożek Mieczysław 182
 Brzostkiewicz Stanisław 180
 Brzostkowski Tadeusz 138, 171
 Brzostowska Zofia 47
 Budda Gautama 15
 Burydan Jan 178, 179
- C**army Skalom 12
 Chlodwig I 173
 Chomicz Mieczysław 29
 Chryzyp 88
 Copleston Frederic 36, 133, 161,
 163, 168
 Crombie Alistair C. 178
 Czerkawski Jan 180
- D**ąbbska Izydora 35, 84
 Demetrios z Faleronu 75
 Demokryt z Abdery 29, 119
 Demostenes 38
 Diodor Sycylijski 88
 Diofantos 89
 Diogenes Laertios 26, 27, 34, 46,
 49, 85, 86
 Diogenes z Synopy 34
 Dominik Gundisalvy 127
 Dyme 89
 Dzidek Tadeusz 131
 Dzielska Maria Celina 106
 Dziuba Andrzej F. 178
- E**foros z Kyme 37
 Eliade Mircea 13, 16, 25
 Empedokles z Akragas 26, 29
 Epiktet 83
- Epikur 78–82, 92
 Eratostenes 88, 184
 Eska Donata 142
 Eugeniusz IV (papież) 174
 Euklides 47, 88, 89, 184
 Eurypides 31
- F**ilip IV Piękny 174
 Filip Macedoński 76
 Filon Aleksandryjski 93, 94, 95,
 96, 110
 Fizeau Armand 61
 Franciszek z Asyżu, św. 177
 Frank Daniel H. 12, 95, 128
 Frauwallner Erich 14, 16
- G**abriel Leo 15
 Gajda Janina 22, 78
 Galen 89
 Galien (Gallienus) 95
 Galileusz 61, 182, 184
 Gallus Tomasz 106
 Gaunilon 116
 Gensler Marek 179
 Gerard z Cremony 127
 Gilson Étienne 101, 117, 124,
 129, 132, 137, 141–144,
 150, 157, 166, 167, 168,
 172
- Gogacz Mieczysław 135, 164
 Gorgiasz z Leontinoi 31, 36
 Gromska Daniela 66
 Grosseteste Robert 106, 178
 Grzegorz z Nazjanzu 100, 159
 Grzegorz VII (papież) 173, 186
 Grzegorz Wielki, św. 100, 128,
 130
 Grzegorz z Nyssy 159
 Grzeszczak Jan 175
 Gwis Dariusz 179
- H**alpern-Mysłicki Ignacy 167

- Hammer Seweryn 22
 Heiberg Johan Ludvig 89
 Hekaton 35
 Henryk IV Salicki 173
 Henryk z Gandawy 141
 Heraklit z Efezu 26, 27, 28, 29,
 183
 Herodot 22
 Herofilos z Chalkedonu 88
 Heron z Aleksandrii 89
 Hezjod 18
 Hieronim ze Strydonu, św. 100,
 110
 Hilbert 47
 Hipparch z Nikaim 88, 184
 Hipparchia 34
 Hippiasz 31
 Homer 18, 24, 25, 26
 Hugon ze św. Wiktora 112, 133,
 134
 Hume David 118
Ibn Arabi (Ibn'Arabi) 123, 125,
 126,
 Ibn Bajja (Avempace) 172
 Ibn Tufayl 172
 Isokrates 31, 36, 37, 38
 Izaak (syn Abrahama) 13
 Izaak Israel 128
 Izajasz, prorok 110
Jaeger Werner 24, 25, 36
 Jakub z Paradyża 178
 Jamblich 93, 122
 Jan Apostoł, św. 101
 Jan Chryzostom 100, 110
 Jan Damasceński 159
 Jan Duns Szkot 127, 141, 165–
 169
 Jan Hiszpan 127
 Jan Szkot Eriugena 120
 Jan z Głogowa 180
 Jan z Salisbury 118
 Jaroszyński Piotr 109
 Joachim z Fiore 174, 175, 177
 Jordan Zbigniew 47, 48
 Jung-Palczewska Elżbieta 179
 Justyn, św. 114
 Justynian (cesarz) 92
Kallikles 30
 Kant Immanuel 119, 180
 Karol Młot 173
 Karol Wielkim 171
 Kepler Jan 182
 Kijas Zdzisław 162
 Kijewska Agnieszka 39
 Kilwardbi Robert 172
 Klemens III (antypapież) 173
 Klemens z Aleksandrii 113
 Kolumb Krzysztof 177
 Konarzewski Krzysztof 186
 Konfucjusz 17
 Kopernik Mikołaj 179, 180, 181,
 182
 Krates z Teb 34
 Kriesel Howard 128
 Krokiewicz Adam 79, 87, 89, 94
 Krońska Irena 26
 Ksenofanes z Kolofontu 27
 Ksenokrates 85
 Ktesibios z Aleksandrii 88
 Kubiak Zygmunt 104
 Kubok Dariusz 26
 Kuc Leszek 102
 Kuczyński Leszek 153
 Kumaniecki Kazimierz 37
 Kurdziałek Marian 187
Lakatos Imre 183
 Leaman Oliver 12, 95, 128
 Leclercq Jean 9
 Leodamas z Tazos 46
 Leon X (papież) 181, 182

Leśniak Kazimierz 59, 61, 63
 Lizjasz 36
 Lizymach 34
 Lukrecjusz 82, 88

Mahomet 122, 171
 Makowski Tadeusz 177
 Marcin Bylica z Olkusza 179
 Marcin Król z Żurawicy 179
 Marek Aureliusz 83, 85, 92
 Markowski Mieczysław 179
 Marrou Henri-Irénée 25, 36
 Michelson Albert A. 61
 Mikołaj II (papież) 173
 Mikołaj V (papież) 174
 Mikołaj z Kuzy 145, 178, 180,
 181

Milcarek Paweł 177
 Mistrz Eckhart 106, 129, 135–137
 Mojżesz (prorok) 109
 Mojżesz Majmonides 128
 Morley Edward W. 61

Napiórkowski Stanisław Celestyn
 157

Neron 76
 Newton Izaak 61, 182, 184
 Niemirska-Pliszczyńska Janina
 113

Niezgoda Tadeusz Cecylian 162
 Nowak Jerzy 142

Ockham Wilhelm 118, 141, 169,
 188

Oreos 89
 Oresme Mikołaj 178
 Orygenes 110, 120, 121
 Oświecimski Stefan 182
 Otton I 173

Pachniak Katarzyna 123
 Palacz Ryszard 139, 178

Parmenides z Elei 28, 56, 183, 184
 Paweł III (papież) 181
 Paweł z Frossombrone 182
 Paweł z Middelberga 181
 Paweł, św. 91, 110, 113
 Pederson Olaf 19, 23
 Perelman Chaim 29
 Perykles 36
 Pieper Josef 138, 171
 Piotr Abelard 112, 118, 119
 Piotr Damiani 187
 Piotr Hiszpan (Jan XXI) 172
 Pirron z Elidy 78, 85, 86
 Pitagoras 22, 23, 27, 28
 Platon 28, 33, 35–58, 65, 69, 71,
 77, 79, 92, 94, 96, 97,
 98, 109, 112, 117, 123,
 124, 127, 138, 139, 144,
 146, 171, 181, 183

Plezia Maria 24
 Plotyn 89, 93–99, 109, 126, 135
 Polibiusz 88
 Polignot 82
 Porfilusz 122
 Prodyk 31
 Proklos 93
 Protagoras 30, 31
 Pseudo-Dionizy Areopagita 106–
 111, 120, 129, 130, 145
 Ptolemeusz (Klaudiusz) 89, 180,
 181

Ptolemeusz I Soter 75
 Ptolemeusz II Filadelfos 76

Ratzinger Joseph 159, 172, 175,
 176

Reale Giovanni 25, 35, 39, 69,
 77, 81, 84, 86

Regiomontanus Jan 179, 181
 Roscelin z Compiègne 118, 119
 Rupert z Deutz 175
 Ruszyński Jacek 153

Ruysbroeck Jan 106, 129
Ryszard ze św. Wiktora 112, 134,
135

Sajdek Paweł 12, 95
Salomon Ibn Gabirolon 128
Schatz David 12
Seneka 85, 91
Sextus Empiryk 87
Siger z Brabancji 172
Siwek Paweł 65
Skoczny Władysław 19
Skoczynski Jan 180
Sofokles 31
Sokrates 32, 33, 38, 43, 44, 45
Spinoza Baruch 167
Stabryła Stanisław 85
Steenberghen Fernand van 157
Stępień Tomasz Paweł 106, 107
Straton z Lampsaku 88
Stróżewski Władysław 50, 109
Suso Henryk 129
Świeżawski Stefan 96, 97, 131,
134, 140, 142, 149, 155,
178, 180

Szybiak Irena 186
Szymański Marek 12

Ślezińska Anna 37
Śleziński Krzysztof 9, 32
Średniawa Bronisław 179
Świderkówna Anna 75, 77, 102

Tales z Miletu 26, 27
Tatarkiewicz Władysław 96, 97,
109
Tauler Johann 106, 129
Tempier Stefan 172
Teodor zw. Ateistą 34
Teodoryk Wielki (król) 171
Tertulian Quintus Septimius Flo-
rens 113

Theopompos z Chios 37
Tokarski Stanisław 13, 16
Tomasz Morus, św. 177
Tomasz z Akwinu, św. 106, 114,
115, 117, 119, 121, 122,
134, 136, 142–159, 165,
168–170, 176, 186, 187

Trazymach 30
Tucydydes 31
Turowska Danuta 102

Vicino Marsylio 178
Vinci Leonardo da 178, 180
Vitoria Franciszek de 178

Warron 88
Wąsik Wiktor 180
Wilhelm z Champeaux 119
Wilhelm z Saint Thierry 112, 132
Witruwiusz 88
Wittgenstein Ludwig 167
Wittlin Józef 18
Witwicki Władysława 40, 42, 43,
45, 47, 49, 50, 52, 56

Włodarczyk Tadeusz 167
Wojciech z Brudzewa 180
Wojciechowski Michał 78
Woleński Jan 180
Wolniewicz Bogusław 167
Wolter 112
Wronecka Joanna 126

Zalewski Sylwester 101, 133
Zaluski Wojciech 14
Zenon z Elei 28, 29
Zenon z Kition 78, 82, 83
Zieliński Edward Iwo 25, 39, 69,
77, 81, 157, 158, 159
Zieliński Tadeusz 37, 75, 76

Żylicz Leon 14, 16

Kiedy kroczyliśmy drogami myśli wytyczonymi przez filozofów, zdumiewa nas głębia refleksji towarzysząca pierwszym próbom zrozumienia fundamentalnych problemów, którymi człowiek jest nieustannie zainteresowany. Już w starożytnej Helladzie, w Delfach na architrawie świątyni wryto napis *gnothi seauton* (*γνῶθι σεαυτόν*), który – jak się okazuje – jest ciągle aktualnym wezwaniem skierowanym do każdego człowieka, aby miał odwagę poznać samego siebie. Jest to podstawowy warunek, którego spełnienie może dopiero prowadzić do rozumienia otaczającej rzeczywistości, zarówno przyrodniczej, jak i społecznej. Poznanie samego siebie staje się kluczem do odkrycia sensu i celu ludzkiego życia, do zrozumienia świata kultury i uobecniionych w nim wartości.

[...] w *Filozoficznych reminiscencjach* ukazuję wybrane fragmenty myśli filozofów starożytnych i średniowiecznych, które moim zdaniem nadal są inspiracją do głębszego przemyślenia fundamentalnych problemów, niemających ostatecznych rozwiązań, a jednocześnie pobudzają do krytycznego myślenia.

ze Wstępu

ISBN 978-83-65432-38-4

9 788365 432384

www.wydawnictwoscriptum.pl

Uniwersytet Śląski w Katowicach